

В.А. Ватрас*

ПОНЯТТЯ СІМЕЙНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ

При дослідженні суб'єктів сімейних правовідносин неможливо обминути таку важливу загальнотеоретичну категорію як сімейна правосуб'єктність, завдячуючи якій ми можемо не лише прослідкувати наявність у особи статусу суб'єкта права, а й відстежити основні теоретичні засади участі конкретного суб'єкта у тих чи інших сімейних правовідносинах. Оскільки категорія правосуб'єктності є однією з ключових, методологічних у правовій науці¹. Крім цього, окреслена проблематика має не лише теоретичне значення, але й практичний зміст, з огляду на практику застосування сімейного законодавства, де такі важливі категорії як правоздатність, дієздатність, деліктоздатність та інші дають можливість правозастосовчому органу правильно та ефективно застосовувати норми сімейного права. На думку відомого цивіліста Я.Р. Веберса, глибоке та всестороннє дослідження проблем правосуб'єктності має надзвичайно важливе значення для більш ефективного і повного захисту прав та інтересів громадян, вдосконалення діючого законодавства, правозастосовчої практики, зміцнення законності².

Неможливо сказати, що питанням правосуб'єктності не було приділено належної уваги у юридичній літературі. В юридичній науці правосуб'єктність як важлива правова категорія досліджувалась як на загальнотеоретичному, так і на галузевому рівнях. Особливу увагу вказаній проблемі безспірно присвятили теоретики та цивілісти. У певній мірі вона розроблялась у конституційному, адміністративному, трудовому, цивільно-процесуальному, та інших галузях права. Зокрема варті уваги наукові праці М.М. Агаркова, Н.Г. Александрова, С.С. Алексеєва, С.М. Братуся, Б.К. Бегічева, А.В. Венедіктова, Л.Д. Воєводіна, В.П. Грібанова, Д.М. Генкіна, Н.П. Журавльова, Т.І. Іларіонової, О.С. Йоффе, Н.М. Єршової, С.Ф. Кечек'яна, О.А. Красавчикова, Л.О. Красавчикової, Л.Г. Кузнецової, С.О. Лозовської, Н.І. Матузова, Б.Н. Мезріна, А.В. Міцкевича, В.О. Рясенцева, С.А. Сулейманової, Ю.К. Толстого, К.А. Флейшиц, Р.О. Халфіної, Є.О. Харитоновна, Б.Б. Черепакіна, О.О. Чефранової, Д.М. Чечота, В.Ф. Яковлева та інших науковців.

Що стосується сімейного права, то варто зауважити, що питання сімейної правосуб'єктності піднімалися значно менше, ніж у теорії та цивільному праві, що пояснюється як відсутністю у сімейному законодавстві спеціальних норм, які регулюють питання правоздатності і дієздатності³, на відміну від цивільного права, так і тривалими спробами окремих науковців спрямувати розвиток науки у русло заперечення необхідності існування такої категорії як правосуб'єктність у юридичній науці⁴ та рядом інших об'єктивних і суб'єктивних факторів. Але слід зазначити, що певні спроби розв'язати проблему сімейної правосуб'єктності були зроблені такими відомими представниками науки сімейного права як: М.В. Антокольська, Я.Р. Веберс, Е.М. Ворожейкін, В.І. Данілін, Н.М. Єршова, Р.П. Мананкова, Г.К. Матвеев, М.Т. Оридорога, В.О. Рясенцев,

© Ватрас В.А., 2005

* молодший науковий співробітник Подільської лабораторії НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Хмельницького університету управління та права

¹ Красавчиков О.А. Гражданская правосубъектность как правовая форма // Правовые проблемы гражданской правосубъектности. Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 62. / Под ред. О.А.Красавчикова. — Свердловск, УрГУ, 1978. — С. 7.

² Веберс Я.Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. — Рига: Зинатне, 1976. — С. 7.

³ Там само. — С. 27.

⁴ Див.: Матузов Н.И. Субъективные права граждан СССР. — Саратов, 1966. — С. 84; Чечина Н.А. Гражданские процессуальные правоотношения. — Л., 1962. — С. 24.; Корецкий В.И. Гражданское право и гражданские правоотношения в СССР. — Душанбе, 1967. — С. 97.

Я.М. Шевченко та іншими. Тому з огляду на це, можна зробити висновок, що дослідження правосуб'єктності у науці не можна назвати завершеними, особливо що стосується галузевих юридичних наук, в тому числі і сімейного права.

Необхідність дослідження сімейної правосуб'єктності зумовлена цілим рядом причин:

по-перше, до цього часу в сімейному праві відсутні фундаментальні дослідження правосуб'єктності суб'єктів сімейних правовідносин. Останні праці, які варті уваги були ще видані у середині минулого століття радянськими вченими Я.Р. Веберсом, Е.М. Ворожейкіним, С.М. Братусем⁵. Тому, безумовно, вони мають далі розвиватися з урахуванням еволюції сімейного законодавства та бути адаптованими до сучасних реалій життя.

по-друге, в загальнотеоретичних дослідженнях не враховується специфіка правосуб'єктності в окремих галузях та інститутах права, зокрема у сімейному праві та його інститутах;

по-третє, з огляду на міжгалузевий характер правосуб'єктності виявляються суміжні її проблеми у споріднених галузях права (наприклад, у цивільному та сімейному праві).

по-четверте, впродовж тривалого часу пошуків та досліджень проблем правосуб'єктності залишилося ряд не вирішених питань, а саме щодо співвідношення таких категорій як правосуб'єктність, правоздатність⁶, дієздатність, суб'єктивне право та правовий статус⁷, у повній мірі не визначена правова природа самої правосуб'єктності, чомусь поза увагою залишаються питання відповідальності у сімейному праві тощо.

Тому ми перед собою ставимо завдання щодо дослідження сімейної правосуб'єктності як важливої категорії науки сімейного права, а особливо, в розрізі розкриття теми: "Суб'єкти сімейних правовідносин", адже правосуб'єктність і є тією характеристикою, яка робить особу суб'єктом правовідносин.

У чинному законодавстві України відсутня така категорія як правосуб'єктність, тому її поняття сформувався у юридичній науці. Але, не зважаючи на це, законодавство, передусім цивільне, встановлює умови при наявності яких особа набуває статусу суб'єкта права та суб'єкта правовідносин, шляхом правової регламентації таких елементів правосуб'єктності як правоздатність та дієздатність (ст.ст. 25, 30 ЦК України)⁸. Тому цілком вірно зазначає Я.Р. Веберс, що категорія правосуб'єктності є результатом законодавчої діяльності держави⁹. Звідси випливає, що джерелом правосуб'єктності, в тому числі і сімейної є законодавство, а відповідно і правосуб'єктність є правовою категорією.

Окрім правового, науковці робили спроби дати соціальне обґрунтування правосуб'єктності¹⁰. Безумовно, що навіть незважаючи на суто юридичне значення окресленого поняття, воно все ж таки вказує на певні властивості особи як суб'єкта права. Тому безперечно, що правосуб'єктність є соціально-правовою інституцією. З огляду на це, варто погодитись із О.А. Красавчиковим у тому, що розкриття сутності будь-якого правового явища передбачає в якості вихідної методологічної передумови визнання того факту, що вказане явище не може бути зрозумілим поза аналізом тих реальних соціальних взаємозв'язків, юридичною формою яких

⁵ Див.: Веберс Я.Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. — Рига: Зинатне, 1976; Ворожейкин Е.М. Семейные правоотношения в СССР. — М.: Юрид. лит., 1972; Братусь С.Н. Субъекты гражданского права. — М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950.

⁶ Субъекты гражданского права / Под ред. С.Н. Братуся. — М.: Юрид. лит., 1984. — С. 7.

⁷ Див.: Журавлёв Н.П. О соотношении гражданской правоспособности, дееспособности и субъективного права. Лекция. — М.: ВЮЗИ, 1988.

⁸ Див.: Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // ОВУ. — 2003. — №11. — Ст.. 261.

⁹ Веберс Я.Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. — Рига: Зинатне, 1976. — С. 11.

¹⁰ Див.: Веберс Я.Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. — Рига: Зинатне, 1976; Красавчиков О.А. Гражданская правосубъектность как правовая форма // Правовые проблемы гражданской правосубъектности. Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 62. / Под ред. О.А. Красавчикова. — Свердловск, УрГУ, 1978; Субъекты гражданского права / Под ред. С.Н. Братуся. — М.: Юрид. лит., 1984.

виступає цей компонент правової матерії¹¹. Що стосується сімейної правосуб'єктності, то вона також має соціально-правовий зміст, оскільки характеризує фізичних осіб як повноцінних учасників сімейних правовідносин, основною метою яких є створення та зміцнення сім'ї як важливого соціального інституту. Соціальні якості дістають свій розвиток і на правовому рівні, де держава, реагуючи на потреби суспільства, формує відповідні правові норми, що покликані сприяти та забезпечувати повноцінне життя кожного суб'єкта сімейних правовідносин, а у разі відповідних посягань на його особу — застосовувати заходи державного примусу.

Незважаючи на те, що правосуб'єктність є загальнотеоретичною категорією, а відтак поширюється на всі галузі права, в кожній із них вона володіє значною специфікою. Тому дефініція та розкриття сутності сімейної правосуб'єктності має базуватись на загальнотеоретичній базі, сформованій у юридичній науці та враховувати специфічні риси сімейних правовідносин, які виникають між відповідними суб'єктами.

Численні погляди щодо розуміння правосуб'єктності в юридичній науці зводяться до основних чотирьох підходів: 1) правосуб'єктність є штучною, надуманою категорією і від неї взагалі слід відмовитись;¹² 2) правосуб'єктність є поняттям тотожним правоздатності¹³. 3) правосуб'єктність є сукупність правоздатності і дієздатності у їх нерозривній єдності (вузьке трактування правосуб'єктності)¹⁴; 4) окрім правоздатності та дієздатності до складу правосуб'єктності входять і інші елементи (широке трактування)¹⁵; Розглянемо аргументацію представників зазначених позицій та сформуємо на їх основі власне розуміння правосуб'єктності як загальнотеоретичної категорії та сімейної правосуб'єктності як специфічної галузевої інституції.

Найбільш неаргументованою на наше переконання є перша позиція, яка базується на тезі про недоцільність запровадження у науковий обіг такої правової категорії як правосуб'єктність. Оскільки цього поняття не знає законодавство, то від нього слід відмовитись в юридичній науці (менш радикальною є пропозиція щодо відмови від правосуб'єктності в окремих галузях права). Так, на думку Н.І. Матузова краще взагалі не вводити в обіг категорію правосуб'єктності, оскільки це ускладнить і без того складні питання і призведе до зайвих спорів та дискусій¹⁶. Менш радикально були настроєні цивілісти Н.А. Чечина та В.І. Корецький, які заперечували можливість використання правосуб'єктності в цивільному праві, але визнавали можливість її існування в інших галузях права¹⁷. На нашу думку, представники цієї позиції взагалі не обґрунтували доцільності відмови від категорії правосуб'єктність. Їх мотивація зводиться до факту відсутності вказаної категорії у законодавстві та уникнення суперечностей і дискусій у науці. Але відсутність у законі правового терміну ще не свідчить про те, що він не потрібен у юридичній термінології. Адже і в минулому і сьогодні правники оперують такими поняттями як "реституція", "суброгація",

¹¹ Красавчиков О.А. Гражданская правосубъектность как правовая форма // Правовые проблемы гражданской правосубъектности. Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 62. / Под ред. О.А.Красавчикова. — Свердловск, УрГУ, 1978. — С. 9.

¹² Див.: Матузов Н.И. Субъективные права граждан СССР. — Саратов, 1966. — С. 84; Чечина Н.А. Гражданские процессуальные правоотношения. — Л., 1962. — С. 24.; Корецкий В.И. Гражданское право и гражданские правоотношения в СССР. — Душанбе, 1967. — С. 97.

¹³ Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность. — М.-Л., 1948. — С. 615; Братусь С.Н. Субъекты гражданского права. — М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950. — С. 6; Александров Н.Г. Законность и правоотношения в советском обществе. — М.: 1955. — С. 134.

¹⁴ Див.: Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. — М.: 1979. — С. 89; Алексеев С.С. Общая теория права. Т. II. М., 1982. — С. 139; Йоффе О.С. Спорные вопросы учения о правоотношении // Очерки по гражданскому праву. Л., 1957. — С. 55-56; Кузнецова Л.Г., Шевченко Я.Н. Гражданско-правовое положение несовершеннолетних. — М., 1968. — С. 7.

¹⁵ Мицкевич А.В. Субъекты советского права. — М.: Гос. изд. юрид. лит., 1962. — С. 30; Мальцев Г.В. Социалистическое право и свобода личности. — М.: 1969. — С. 87; Бегичев Б.К. Трудовая правоспособность советских граждан. — М.: Юрид. лит., 1972. — С. 64.

¹⁶ Матузов Н.И. Субъективные права граждан СССР. — Саратов, 1966. — С. 84.

¹⁷ Чечина Н.А. Гражданские процессуальные правоотношения. — Л., 1962. — С. 24.; Корецкий В.И. Гражданское право и гражданские правоотношения в СССР. — Душанбе, 1967. — С. 97.

“презупція” та іншими, які у законодавстві не застосовуються, але ніхто не ставить під сумнів правомірності їх існування, а навпаки, вони віднаходять своє місце в науці, виконуючи властиві їм термінологічні функції. Тому варто підтримати цілком справедливую критику Я.Р. Веберса в бік представників зазначеного підходу, на думку якого, відсутність будь-якого поняття в законодавстві ще не дозволяє зробити категоричний висновок про неправомірність його створення і використання в правовій науці¹⁸. Більше того, запобігання “зайвих спорів та дискусій” як мотив відмови від категорії правосуб’єктності не сприятиме розвитку юридичної науки, а навпаки слугуватиме перешкодою у пізнанні істини, яка здобувається у праці та диспуті, шляхом підготовки більш глибокої аргументації та врахування усіх підходів. Тому для того, щоб відмовитись від зазначеної категорії слід довести недоцільність її запровадження або ж наявність іншої категорії, яка пояснила б сутність того правового явища, яке пояснює правосуб’єктність.

Існує концепція, відповідно до якої правосуб’єктністю є ніщо інше як правоздатність особи. Вперше зазначену тезу виділив В. Венедиктов: “Держава наділяє особу “правоздатністю”, або що одне і теж саме, - “правосуб’єктністю”, тобто здатністю мати права і обов’язки”¹⁹. Подальшого розвитку вказаний підхід дістав у працях відомого цивіліста С.М. Братуся, який в 1950 році сформулював тезу про те, що правоздатність і правосуб’єктність є рівнозначними поняттями до всіх суб’єктів цивільного права²⁰, а у 1984 році її розвинув²¹. Основними аргументами на пряму слугували: відсутність категорії правосуб’єктності у чинному законодавстві; наявність у особи статусу суб’єкта права і без категорії дієздатності (малолітня дитина, душевно хвора особа); відсутність категорії дієздатності в окремих галузях права; відсутність дієздатності в юридичних осіб тощо²².

Одним із видозмінених напрямків концепції є пояснення тотожності категорій правосуб’єктності і правоздатності через включення дієздатності до складу правоздатності. Так, С.Ф. Кечек’ян пропонував розглядати правосуб’єктність як категорію ідентичну правоздатності, до складу якої входить дієздатність у якості особливого виду правоздатності²³. Доволі оригінальна думка належить Б.Б. Черепакіну, який з цією метою пропонував розглядати активну правосуб’єктність (яка включає в себе правоздатність і дієздатність) і пасивну правосуб’єктність як позначення правоздатності²⁴.

На нашу думку, запропоноване пояснення правосуб’єктності не розкриває сутності цього поняття. По-перше, очевидно, що характеризуючи правосуб’єктність більшість авторів виявили, що до її складу все ж таки входить категорія дієздатності, і, якщо спочатку про неї взагалі не згадувалось, то пізніше, робилися штучні спроби її приховати, відносячи чи то до складу правоздатності, чи то шляхом штучної класифікації правосуб’єктності на активну і пасивну. По-друге, якщо ставити знак тотожності між поняттями правоздатності і правосуб’єктності, то одразу виникає питання про доцільність останньої. Натомість автори підходу широко застосовують обидві категорії, вкладаючи в них один зміст.

Третій підхід базується на тезі, що правосуб’єктність є узагальненим поняттям, складовими якого є сукупність правоздатності і дієздатності у їх нерозривній єдності. Його прихильники

¹⁸ Веберс Я.Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. — Рига: Зинатне, 1976. — С. 18.

¹⁹ Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность. — М.-Л., 1948. — С. 615.

²⁰ Братусь С.Н. Субъекты гражданского права. — М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950. — С. 6.

²¹ Субъекты гражданского права / Под ред. С.Н. Братуся. — М.: Юрид. лит., 1984. — С. 11-14.

²² Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность. — М.-Л., 1948; Субъекты гражданского права / Под ред. С.Н. Братуся. — М.: Юрид. лит., 1984; Александров Н.Г. Законность и правоотношения в советском обществе. — М., 1955.

²³ Кечек’ян С.Ф. Правоотношения в советском социалистическом обществе. — М.: Изд-во Академии наук СССР, 1958. — С. 85.

²⁴ Гражданско-правовая охрана интересов личности. — М.: Юрид. лит., 1969. — С. 41.

вважають, що правосуб'єктність є єдністю таких двох важливих правових категорій як правоздатність та дієздатність. В узагальненому вигляді формула правосуб'єктності виглядає як здатність мати права та обов'язки (правоздатність), так і здатність своїми власними юридичними діями створювати для себе права і обов'язки (дієздатність)²⁵. Варто зауважити, що зазначений підхід був домінуючим у радянській юридичній науці та продовжує розглядатися як переважний і сьогодні. Перші поштовхи до його формулювання були зроблені ще А.В. Венедиктовим, який спочатку схилився до тотожності понять правосуб'єктність та правоздатність, але згодом уточнив свою точку зору, визнавши, що в одних галузях і навіть інститутах права правосуб'єктність і правоздатність співпадають, і ці поняття є рівнозначними, а в інших галузях і інститутах права вони не співпадають, і термін “правосуб'єктність” охоплює правоздатність і дієздатність в їх нерозривній єдності²⁶. Завершив формування цього підходу О.С. Йоффе, на думку якого, лише дві суспільно-юридичні якості — правоздатність і дієздатність - можуть складати таку категорію яку прийнято називати правосуб'єктністю²⁷. Відомий теоретик та цивіліст С.С. Алексєєв, поділяючи думку О.С. Йоффе, сформулював на цій основі тотожний правосуб'єктності термін “праводієздатність”²⁸. Дану точку зору відстоювали Н.В. Вітрук, О.А. Красавчиков, В.Н. Цеглов та ряд інших науковців²⁹. Таким чином визначають поняття сімейної правосуб'єктності як сукупності сімейної правоздатності і дієздатності переважна більшість науковців у сімейному праві³⁰.

Аргументи представників цієї теорії безумовно вагомі та заслуговують на увагу, оскільки розкривають поняття правосуб'єктності через сукупність її елементів. Однак чи можливо розкрити поняття, базуючись на простому поєднанні його складових. В такому разі, розкриваючи поняття суб'єкта права, ми можемо обмежитись перерахуванням відповідного кола осіб, без вказівки на володіння ними певними правами та обов'язками. Тому варто замислитись над тим чи розкриємо ми сутність такого поняття як правосуб'єктність, зупиняючись на її структурі. Напевно що ні, адже дефініція має розкривати зміст поняття, можливо, в тому числі, і структуру як сукупність елементів. Крім цього, як правильно зауважує Я.Р. Веберс хибність цієї концепції полягає в тому, що відбувається отождоження, з однієї сторони, правосуб'єктності, а з іншої, правоздатності і дієздатності, тобто правосуб'єктність виступає синонімом поняття “праводієздатності”. В такому випадку слід було б вважати поняття “правосуб'єктність” зайвим і відмовитись від нього взагалі, оскільки її зміст повністю охоплюється поняттями правоздатності і дієздатності, які закріплені у законодавстві³¹. Схильна до критики на адресу розробників позиції і Т.І. Іларіонова, яка переконана, що подібне трактування виключає структурну єдність елементів змісту правосуб'єктності, а відповідно і її практичну цінність як правової форми³².

²⁵ Гражданско-правовое положение личности в СССР / Под ред. Н.С. Малеина. — М.: Изд-во Наука, 1975. — С. 11.

²⁶ Венедиктов А.В. О субъектах социалистических правоотношений // Советское государство и право. — 1955. — № 6. — С. 20.

²⁷ Йоффе О.С. Спорные вопросы учения о правоотношении // Очерки по гражданскому праву. — Л., 1957. — С. 55-56.

²⁸ Алексєєв С.С. Общая теория права. Т. II. М., 1982. — С. 139.

²⁹ Див.: Вітрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. — М., 1979. — С. 89; Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. — М., 1958. — С. 37; Цеглов В.Н. Гражданское процессуальное правоотношение. — М.: 1966. — С. 107.

³⁰ Див.: Рясенцев В.А. Семейное право. — М.: Юрид. лит., 1971; Семейное право України: Підручн. / За ред. В.С. Гопанчука — К.: Істина, 2002; Муратова С.А. Семейное право: Учебное пособие. Нормативные акты. — М.: Юриспруденция, 2001; Пчелинцева Л.М. Семейное право России. — М.: Норма, 2002; Пенкрат В.И. Семейное право Республики Беларусь. — Минск, 2001; Антокольская М.В. Семейное право. — М.: Юристь, 2002; Нечаева А.М. Семейное право. Курс лекций. — М.: Юристь, 2002; Семейное право України: Підручн. / За ред. Ю.С. Червоного. — К.: Істина, 2004.

³¹ Веберс Я.Р. Правосуб'єктність громадян в радянському громадянському та сімейному праві. — Рига: Зинатне, 1976. — С. 23.

³² Іларіонова Т.И. Структура гражданской правосуб'єктності // Правовые проблемы гражданской правосуб'єктності. Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 62. / Под ред. О.А. Красавчикова. — Свердловск, УрГУ, 1978. — С. 54.

Виходячи з цього, спроба розкрити зміст правосуб'єктності призвела б нас знову до двох самостійних категорій, які не потребуються об'єднання. Крім цього, виникає питання щодо того чи лише через правоздатність і дієздатність розкривається зміст поняття правосуб'єктності. Можливо до них слід приєднати і інші елементи, як от, наприклад, деліктоздатність, яка має свою специфіку, але безумовно впливає на здатність особи бути суб'єктом права і суб'єктом правовідносин.

Спроби широкого тлумачення категорії правосуб'єктності сформуливали четвертий підхід до розуміння її сутності і природи. Він базується на тому, що до системи елементів правосуб'єктності, окрім правоздатності і дієздатності входять і інші складові: правовий статус суб'єктів правовідносин³³, конкретні права і обов'язки, надані в силу закону³⁴, конституційні права і обов'язки як складова частина правового статусу³⁵, деліктоздатність³⁶.

Варто зауважити, що подібне трактування є не лише переходом однієї крайності в іншу, але й спробою на основі формування наукової новизни дослідження повністю розмити розуміння категорії правосуб'єктності, шляхом включення до її структури зайвих складових. Хоча в частині віднесення до складу елементів правосуб'єктності деліктоздатності вона заслуговує на увагу.

По-перше, категорія правосуб'єктності є значно вужчою від правового статусу, в якому синтезуються особливості правової системи в цілому відносно до конкретного виду суб'єктів чи окремого суб'єкта, виступаючи загальною передумовою участі осіб у певних правовідносинах³⁷. З огляду на це, варто зробити висновок, що правосуб'єктність скоріше входить до складу правового статусу, а не навпаки. Вказаний висновок впливає із традиційного розуміння поняття "правовий статус" в юридичній науці як найбільш об'ємного поняття, яке включає в себе у якості елементів цілий ряд самостійних правових категорій — громадянство, правоздатність, сукупність передбачених у законі прав і обов'язків, принципи правового статусу, гарантії³⁸. Виходячи з цього, метою формування поняття правового статусу особи є створення такої широкої категорії, яка б характеризувала усі правові можливості особи в суспільстві³⁹ та державі. Натомість категорія правосуб'єктність характеризує особу як суб'єкта права та суб'єкта правовідносин.

По-друге, необґрунтованим на наше переконання видаються спроби включення до складу правосуб'єктності суб'єктивного права, яке будучи визначеною законом мірою дозволеної (можливої) поведінки особи, що включає в себе можливість вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб⁴⁰, входить до складу правоздатності. З огляду на це, немає сенсу виділяти у якості структурного елементу правосуб'єктності суб'єктивне право, яке входить уже до правосуб'єктності через категорію правоздатності. Це ж саме стосується і окремих прав та обов'язків. Більше того, в суб'єктивному праві ми маємо справу лише з мірою дозволеної поведінки особи, а в правосуб'єктності — з мірою можливості вчиняти і дозволені і необхідні дії для досягнення юридично значимого результату⁴¹, тобто для набуття статусу суб'єкта правовідносин.

³³ Мицкевич А.В. Субъекты советского права. — М.: Гос. изд. юрид. лит., 1962. — С. 30; Мальцев Г.В. Социалистическое право и свобода личности. — М., 1969. — С. 87.

³⁴ Бегичев Б.К. Трудовая правоспособность советских граждан. — М.: Юрид. лит., 1972. — С. 64.

³⁵ Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. — М.: Юрид. лит., 1966. — С. 145-146.

³⁶ Илларионова Т.И. Структура гражданской правосубъектности // Правовые проблемы гражданской правосубъектности. Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 62. / Под ред. О.А.Красавчикова. — Свердловск, УрГУ, 1978. — С. 58.

³⁷ Там само. — С. 54.

³⁸ Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. — Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1972. — С. 189-194.

³⁹ Веберс Я.Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. — Рига: Зинатне, 1976. — С. 34.

⁴⁰ Субъекты гражданского права / Под ред. С.Н. Братуся. — М.: Юрид. лит., 1984. — С. 17.

⁴¹ Илларионова Т.И. Структура гражданской правосубъектности // Правовые проблемы гражданской правосубъектности. Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 62. / Под ред. О.А.Красавчикова. — Свердловск, УрГУ, 1978. — С. 56.

По-третє, надмірно розширюючи зміст правосуб'єктності, шляхом включення до її складу зайвих елементів, ми приходимо до того, що правосуб'єктність втрачає значення юридико-технічного поняття.

Такими є основні підходи до розуміння правосуб'єктності у юридичній науці. Кожна із запропонованих позицій заслуговує на увагу, але жодна із них повністю не вирішила найважливішого термінологічного завдання — визначення дефініції правосуб'єктності у юридичній науці, обмежуючись аналізом її складових елементів. Хоча певні спроби в цьому напрямку були: 1) правосуб'єктність являє собою загальну передумову участі громадян і організацій у правовідносинах (Р.О. Халфіна)⁴²; 2) правосуб'єктність — заснована на нормах права соціально-правова здатність особи бути учасником правовідносин (О. Красавчиков)⁴³; 3) правосуб'єктність виражає визнання громадянина у якості суб'єкта правовідносин взагалі, а також кваліфікацію його в якості суб'єкта чи можливого суб'єкта конкретних суб'єктивних прав та обов'язків. Іншими словами, вона означає суб'єктний склад в правових інститутах і можливість громадянина бути як суб'єктом права взагалі, так і конкретних суб'єктивних прав і обов'язків (Я.Р. Веберс)⁴⁴. Зазначені погляди вчених є спільними в тому, що правосуб'єктність є самостійною категорією, яка має власний зміст. Крім цього, ні в кого не викликає сумніву той факт, що правосуб'єктність є характеристикою суб'єкта права і суб'єкта правовідносин. Отже, доцільність її існування в юридичній науці не викликає сумніву. Також нами обґрунтовано соціально-правову природу правосуб'єктності та зроблено висновок про її соціально-правовий зміст.

На основі цього, ми можемо визначити поняття сімейної правосуб'єктності, яке базується на загальнотеоретичному підході із властивою сімейному праву специфікою.

Виходячи з цього, ми приходимо до висновку, що **сімейна правосуб'єктність** є соціально-правовою властивістю, яка дозволяє фізичній особі бути суб'єктом сімейного права та суб'єктом сімейних правовідносин, визначаючи її у якості потенційного та реального учасника сімейних правовідносин. Категорія сімейної правосуб'єктності дозволяє визначити коло потенційних (суб'єктів права) та реальних (суб'єкти правовідносин) учасників сімейних правовідносин. Що стосується аналізу зазначених вище 4 підходів до розуміння правосуб'єктності, то варто зауважити, що вони були більше зосереджені на співвідношенні її структурних елементів, а не дефініції. Окреслення дефініції сімейної правосуб'єктності дає можливість продовжити наші наукові розвідки в частині дослідження сутності цієї фундаментальної категорії науки сімейного права.

*Стаття рекомендована до друку Подільською лабораторією
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва АПРН України
(протокол № 5 від 18 травня 2005 року)*

⁴² Халфіна Р.О. Общее учение о правоотношении. — М.: Юрид. лит., 1974. — С. 120.

⁴³ Красавчиков О.А. Гражданская правосубъектность как правовая форма // Правовые проблемы гражданской правосубъектности. Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 62. / Под ред. О.А.Красавчикова. — Свердловск, УрГУ, 1978. — С. 11.

⁴⁴ Веберс Я.Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. — Рига: Зинатне, 1976. — С. 26.